

## Türkiye’de Çocuk İşçiliği<sup>1</sup>

MUSTAFA ÇÖPOĞLU\*

**Öz:** Gelişmişlik farklarına bakılmaksızın çocuk işçiliği günümüz dünyasında tüm ülkelerin başlıca sorunları arasında yer almaktadır. Temel nedenleri; ucuz işgücü, yoksulluk, eğitim imkânlarına erişimin kısıtlı olması, göç, kültürel ve geleneksel yapı olan çocuk işçiliği günümüzde de halen devam ederek güncelliğini korumaktadır. Küçük yaşta çalışma hayatına katılan çocuklar eğitimden yoksun kalmakta aynı zamanda fiziksel ve psikolojik gelişimleri de olumsuz etkilenmektedir.

Bu çalışmanın amacı istatistiksel verilerden yola çıkarak Türkiye’de çocuk işçiliğinin durumunu ortaya çıkarmak suretiyle çocuk işçiliğinin nedenleri, sonuçları ve önlenmesi için yapılması gerekenleri ortaya koymaktır.

Çalışmanın sonucunda, azalma gösterse de çocuk işçiliğinin, gelişmiş, gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerde halen önemli bir sorun olarak güncelliğini koruduğu görülmektedir. Çocuk işçiliğinin en aza indirgenmesi ya da ortadan kaldırılması ile birlikte çocukların hem düşük ücretli işlerde istihdam edilmelerinin önüne geçilecek hem de çocuklar daha fazla eğitim, sağlık imkânlarından faydalanacaklardır. Ayrıca çocukların fiziksel ve psikolojik gelişmeleri de sağlanmış olacaktır. Böylelikle çocuklar gerek bireysel gerekse ülkenin geleceği açısından iyi bir potansiyel haline geleceklerdir.

**Anahtar Kelimeler:** Çocuk, Çocuk İşçiliği, Çalışan Çocuklar, Çocuk İşçiliği İle Mücadele.

<sup>1</sup> Bu çalışma 1998 yılında İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından kabul edilen “Çocuk İşçiliği” adlı doktora tezinden üretilmiştir

\* Dr. Doğu Marmara Kalkınma Ajansı Genel Sekreteri  
mcpoglu@gmail.com

## Child Labor In Turkey

**Abstract:** *Whether developed or developing countries, child labour is one of the major problems of all countries in today's world. Child labour, which is mainly due to cheap labour force, poverty, limited access to educational opportunities, migration, cultural and traditional structure, is still continuing. According to the data of 2016, 708 thousand children in the 15-17 age group are working. 558 thousand of these are working informally. In 2016, 56 children lost their life after the work accident. Children who participate in working life at a young age are negatively affected by their physical and psychological development at the same time.*

*The aim of this study based on the statistical data of the causes of child labour, putting forth the status of child labour in Turkey is done and what should be done to prevent it.*

*In the first part of the study, concepts of childhood and adulthood were discussed in terms of general, biological, socio-cultural and legal aspects. At the same time, child labour is also explained in the first chapter, taking into account the concepts such as "working child" and "child work", as well as age limits in various laws. In the second chapter, the causes of child labour are examined under the titles of economic, social, uneducated, cultural reasons. In the third part of the child labour situation in Turkey it has been demonstrated within the scope of statistical data. In the conclusion section, it is discussed what can be done to prevent child labour after a general evaluation.*

*As a result of the work, although child labour is showing a decline, it appears that child labour still remains an important issue in developed, developing and underdeveloped countries. With the greatest reduction of child labour or the elimination of child labour, children will be prevented from being employed in low-wage jobs and children will benefit from more education and health facilities. In addition, physical and psychological development of children will be ensured. Thus, children will become a good potential both for the individual and for the future of the country.*

**Key Words:** *Child, Child Labour, Working Children, Combatting Child Labour.*

## GİRİŞ

İnsan yaşamının en önemli evresini oluşturan çocukluk; gelişme çağının yoğun olarak yaşandığı, çocukların bakınma, korunma, olumlu koşullar ile çevrelenmesi gereken, gerek yetişkinliğin ve gerekse geleceğin inşasında etkin rol oynayan olgunlaşma sürecidir. Yaşamımızdaki temel değerler, davranış, eğitim, bilgi, beceri ve yetkinliklerin tümü hep bu dönemde inşa edilmektedir. Dolayısıyla çocukların bu dönemde belirtilen değerlerin oluşmasını sağlayacak oyun, eğitim ile çocukluklarını yaşamalarını sağlayan eğlencelerle donatılmaları ve eğitimlerine devam etmeleri temin edilmelidir (Erbay, 2017).

Çocukluk döneminin ve çocukların gelişiminin önündeki en büyük engellerden birisi “çocuk işçiliği” dir. İster gelişmiş, ister az gelişmiş, isterse gelişmekte olan ülke olsun bugün çocuk işçiliği tüm ülkelerde başlıca sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.

World Vision (Dünya Görüşü) adlı kuruluş tarafından hazırlanan raporda, Dünya’da 21. yüzyılda karşılaşılabilecek en önemli 10 sorun sıralanmıştır. Açlık, savaş, yoksulluk, çevre sorunlarının yanında bir de çocuk işçiliği bulunmaktadır (Bulut, 1996: 144).

Çocukların küçük yaşta çalışma hayatı içerisinde yer almaları yetişkinler için tasarlanan işlerin çocuklarca görülmesi, fiziksel olarak bir yetişkin gelişmişliğinde olmamaları sebebiyle hastalık, risk ve zararlardan yetişkinlere göre daha fazla etkilenmeleri anlamına gelmektedir (Şahin, 2012: 104). Okula gitmek yerine küçük yaşlardan itibaren işgücü piyasalarına dâhil olan çocuklar eğitim ile kazanacakları bilgi, beceri ve yetkinliklerden yoksun kalmaktadırlar. Eğitimden yoksun kalan çocuk, gelecekte yüksek gelir getiren işlerde çalışma imkânına da kavuşmamaktadır (Tunçcan, 2000: 244).

Küçük yaşta iş hayatında olma sadece bireyleri değil aynı zamanda ülkeleri de olumsuz bir şekilde etkilemektedir. Çocukların küçük yaşlarda çalışma hayatına girmeleri ülkelerin de çocuklarına yeterli eğitim sağlayamaması, gerekli nitelik ve

yetkinlikleri kazandıramaması ile birlikte dünya milletleri arasında geri kalmalarına sebep olmaktadır (Günöz, 2007: 1). Çocukların kendilerine uygun olmayan ve zor koşullar altında çalışmaları gerek ruhsal gerekse bedensel sağlıklarını olumsuz yönde etkilemekte, çocuklar üretken bireyler yerine desteğe muhtaç bireylere dönüşmektedirler (ÇSGB, 2017: 10).

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) ve Walk Free Vakfı tarafından Uluslararası Göç Örgütü (IOM) ile ortaklaşa gerçekleştirilen 2016 yılında yapılan araştırmaya göre 25 milyon insan zorla çalıştırılmaktadır. Bunlardan 10 milyonu ise çocuk işçidir (ILO, 2017a: 5). Zorla çalıştırılan bu çocuklar günümüz dünyasının “modern köleleri”dir.

ILO'nun 2017 verilerine göre yaşları 5 ile 17 arasında olan yaklaşık 151,6 milyon çocuk, çocuk işçi olarak çalışmaktadır (Alliance, 2017). Dünyadaki çocuk işçilerin %70,9'u tarım sektöründe, çalışan her beş çocuktan biri bir başka deyişle % 17,1'i hizmet sektöründe, % 11,9'u ise sanayi sektöründe çalışmaktadır (ILO, 2017b). 151,6 milyon çocuk işçinin yarıya yakın kısmı olan 72,5 milyonu sağlık, güvenlik ve psikolojik gelişimlerini tehlikeye atan işlerde çalışmaktadır (Alliance, 2017).

5 ile 17 arasındaki yaş grubunda çalışan çocuk sayısı ile sağlık riskinin en fazla olduğu bölge Afrika'dır. Her beş çocuktan biri çalışmaktadır. Afrika'yı 62 milyon ile Asya ve Pasifik 10,7 milyon ile Amerika kıtası, 5,5 milyon ile Avrupa ve Orta Asya, 1,2 milyon ile Arap Devletleri izlemektedir. 5-14 yaş aralığındaki çocukların yaklaşık üçte biri eğitim görememektedir. Yine bu grubun % 38'i tehlikeli işlerde çalışmaktadır. 15-17 yaş aralığında olup çalışanların ise yaklaşık üçte ikisi haftada 43 saatten fazla çalışmaktadır (Alliance, 2017; ILO, 2017b).

Türkiye'de durum diğer ülkelerden çok farklı değildir. Türkiye'de 2012 yılında çocuk işçi sayısı 601 bin iken, 2016 yılında 709 bin olmuştur Bu çocuklardan 558 bini kayıt dışı olarak çalışmaktadır. 2016 yılında 56 çocuk iş kazası sonucu hayatını kaybetmiştir (DİSK, 4).

Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de çocuk işçiliğinin durumunu ortaya koyarak çözüm önerileri sunmaktır. Çalışmanın ilk bölümünde çocuk ve çocukluk kavramları genel, biyolojik, sosyo-kültürel ve hukuki boyutuyla ele alınmıştır. Aynı zamanda çocuk işçiliği, “çalışan çocuk”, “çocuk çalışması” gibi kavramlar çerçevesinde ve çeşitli kanunlardaki yaş sınırlandırmaları da dikkate alınarak ilk bölümde açıklanmıştır. İkinci bölümde çocuk işçiliğinin nedenleri ekonomik, sosyal, kültürel nedenler başlıkları altında incelenmiştir. Üçüncü bölümde Türkiye’deki çocuk işçiliğinin durumu istatistiksel veriler kapsamında ortaya konulmuştur. Sonuç bölümünde genel bir değerlendirmenin ardından çocuk işçiliğini önleme konusunda neyin yapılabileceği tartışılmıştır

## 1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

### 1.1. Çocuk ve Çocukluk

#### 1.1.1. Genel Olarak

İnsan hayatı; çocukluk, yetişkinlik ve yaşlılık olarak üç ana döneme ayrılmaktadır. Her üç dönemin de kendine özgü özellikleri mevcuttur. İnsan hayatında çocukluk ve gençlik; üretime hazırlanmayı, yetişkinlik; üretimi, yaşlılık ise tüketimi simgelemektedir.

Çocukluk, insan hayatının ilk ve en önemli evresidir. Bu dönem, yetişkinlik çağına hazırlanırken bakılma, korunma ve eğitime ihtiyaçlarının ağırlıklı olarak hissedildiği bir dönemi kapsamaktadır. Tabiatıyla, çocukluk döneminde alınan eğitimin niteliği ve süresi yetişkinlik dönemindeki başarıyı tayin eden en önemli faktör olmaktadır (Alper, 1994: 61).

İnsan yaşamında çocukluk ve gençlik dönemi her şeyden önce bir gelişim ve uyum dönemidir. Bu dönemde bedensel değişikliklerle birlikte, sosyal, duygusal, zihinsel ve entelektüel gelişmelerin olduğu bilinen bir gerçektir. Çocukluk dönemindeki biyolojik, psikolojik, sosyal değişme ve gelişmelerin aynı anda başlayıp sonuçlanmadığı; bedensel değişme ve ge-

lişmelerin önce başladığı, psikolojik ve sosyal gelişmelerin bunu takip ettiği bilinmektedir (Bulut, 1996: 137).

### 1.1.2. Biyolojik Olarak

Biyolojlara göre, çocukluk veya çocukluk çağı, bebeklik ile ergenlik arasındaki dönemi ifade etmektedir. Bir başka deyişle yaklaşık olarak bebekliğin sona erdiği 18. aydan, ergenlik döneminin başladığı 12-14 yaşına kadar süren yaş dilimi, çocukluk dönemi olarak adlandırılmaktadır (Alper, 1994: 62).

Çocukluk, fizyolojik gelişmenin dışında, yetiştirilme, eğitilme ve yetişkinliğe hazırlanma dönemi olarak düşünüldüğünde, belirlenen yaş sınırları, ülkelerin gelişme seviyelerine, zamana ve toplumsal anlayışa göre değişiklik göstermektedir.

Çocukluk döneminde ilk aşama, çocuğun birinci yaşına kadar olan evresini kapsar ve bu evreye "süt çocukluğu dönemi" denir. Çocukluk döneminde 2-3 yaş arası da "özerklik dönemi" adıyla bilinmektedir. Özerklik dönemini 3-6 yaşları arasını içeren okul öncesi oyun dönemi izlemektedir. Ardından "latans" denilen ilkokul dönemi gelmektedir (Sosyal Bilimler Ansiklopedisi, 1991: 234). Yani çocukluk döneminin son evresi, 6-14 yaşları arasının kapsandığı latans dönemidir.

10 yaşın altındaki çocuklar, çok hareketli oldukları, kas gelişmelerini henüz tamamlayamadıkları ve çabuk yoruldukları için, sıkça kaza geçirme ihtimaliyle karşı karşıyadırlar. Bu yaşlardaki çocukların, gelecek tehlikeleri önceden hesaplayabilme güç ve becerisine sahip olmadıkları belirtilmektedir. Çocukların 10 yaşından itibaren hareketlerini belirli amaçlara doğru yönettikleri, el sanatlarına ve faaliyetlerine ilgi duydukları görülmektedir (Bulut, 1996: 137).

### 1.1.3. Sosyo-Kültürel Olarak

Çocuğun ve çocukluk döneminin tanımlanmasında, toplumun sosyo-kültürel yapısı belirleyici rol oynamaktadır. Toplumların sosyal ve kültürel yapılarındaki farklılıklar, sosyo-kültürel temelli tanımlarda doğal olarak bir uzlaşma zeminine imkân vermemektedir. Örneğin, sanayileşmiş toplumlarda,

gelişmekte olan toplumlara oranla, çocukluk dönemi daha uzun bir süreci kapsamaktadır. Çocukluğa sosyo-kültürel olarak yüklenilen anlam, hem toplumdaki topluma hem de zaman içinde önemli değişikliklere uğramıştır. Süreci, çocuklar lehine sürekli işlemiştir. Çocuklara yönelik alınan her yeni sosyal politika tedbiri bir öncekinden daha ileri olmuştur.

Çocuk, çocukluk dönemi içinde, bir yandan fizyolojik gelişimini sürdürürken, diğer yandan da sosyal gelişimindedir. Bilindiği gibi sosyal gelişim, temelde bir sosyal olgunluk sürecidir. Sosyal gelişimin önemli bir göstergesi de sosyalleşmedir. Sosyalleşme kişinin içinde bulunduğu topluma uygun davranışlar geliştirmesi süreci olarak tanımlanabilir. Çocuğun içinde doğduğu aile ortamı onun ilk sosyalleşme çevresidir. Bunu, arkadaşları, okulu, yakın çevresi, eğer çocuk çalışıyorsa iş çevresi takip eder (Bulut, 1996: 138).

Çocukluk döneminde yaşanan psiko-sosyal gelişimin önemli aşamalarından biri "bağımsızlık kazanma" çabalarıdır. Çalışarak ekonomik bir sorumluluk alan çocuk buna uygun ölçüde sosyal sorumluluk verilmesini isteyecektir. Ailenin çocuktan para kazanırken yetişkin, harcarken çocuk rolünü yerine getirmesini beklemesi veya istemesi, bir çifte mesaj olgusunu ortaya çıkarmakta, bu da çocuklarda kimlik kargaşasına neden olmaktadır (Bulut, 1996: 140).

Leibenstein' in "Doğurganlığın Ekonomik Teorisi" ne göre, çocuğun aileye üç faydası vardır: Birincisi çocuğun üretim aracı olarak faydası, ikincisi sosyal güvenlik aracı olarak faydası, üçüncüsü de çocuğun bir zevk aracı olması ve haz kaynağı oluşturmalarıdır. Bu faydaların birincisi ekonomik, ikincisi ekonomik/sosyal, üçüncüsü de psikolojiktir (Bulut, 1996: 139).

Kağıtçıbaşı'nın 1975 yılı Ağustos-Eylül döneminde 2305 kişi üzerinde yaptığı bir araştırmada, Türkiye’de ailelerin %77'sinin çocuğa ekonomik açıdan değer verdiği bulgusu yer almaktadır. Amerika ve Almanya’da ise bu oran %7-8 civarındadır. Araştırmada, hiç okumamış ailelerde çocuğun faydasının %94 oranında ekonomik olarak değerlendirildiği, lise ve üniversite mezunlarında bu oranın çok altlara düştüğü saptanmıştır.

tır. Araştırmada kültürel değerler ve eğitim düzeyi ile çocuğa bakış arasında önemli bir ilişkinin varlığı da tespit edilmiştir (Kağıtçıbaşı, 1981: 114; Bulut: 1996: 139 ).

#### 1.1.4. Hukuki Olarak

Hukukta çocuk tanımı ve çocukluk dönemi, yaş faktörüne bağımlı olarak tanımlanmaya çalışılmıştır. Ancak hem uluslararası düzenlemelerde hem de ulusal düzenlemelerde yaş konusunda bir birliktelik yoktur. Toplumlarda genel bir eğilim olarak, çocuğu korumaya yönelik hukuki mevzuatta, çocuğu koruma ihtiyacı arttıkça, çocukluk dönemi üst yaş sınırının yukarı doğru çekildiği görülmektedir.

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (1989), uyarınca kendisine uygulanabilecek olan kanuna göre daha erken yaşta reşit olma durumu hariç, 18 yaşına kadar her insanın çocuk olduğu (md.1) belirtilmiştir (UNICEF, 1989).<sup>2</sup>

İstihdama Kabulde Asgari Yaşa İlişkin 138 Sayılı ILO Sözleşmesi'nde ise, çalışma yaşının, zorunlu okul yaşından ve her halükarda 15 yaşından aşağı olmayacağı hükme bağlanmıştır. Ancak ekonomisi ve eğitim imkânları yeterli düzeyde gelişmemiş olan üye ülkelere, varsa işçi ve işveren kuruluşlarının da görüşünü alarak asgari çalışma yaşını 14 olarak belirleyebilme imkânı (md.2) tanınmıştır. 138 Sayılı Sözleşme, ilke olarak 15 yaş, bazı şartlarda da 14 yaşın altındaki insanların -çocuk sayıldığı için- çalışma hayatına girmesini engelleyici düzenlemeler getirmiştir.<sup>3</sup>

Çocuklar ile ilgili iki önemli sözleşme olan Çocuk Hakları Sözleşmesi ile İstihdama Kabulde Asgari Yaşa İlişkin 138 Sayılı ILO Sözleşmesi arasında, çocuk tanımında büyük farklılıklar görülmektedir.

---

<sup>2</sup> 20 Kasım 1989 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nca kabul edilen bu sözleşme, TBMM tarafından onaylanmış ve 27 Ocak 1995 tarih ve 22184 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

<sup>3</sup> Bkz. TBMM, İstihdama Kabulde Asgari Yaşa İlişkin Sözleşme, <https://www.tbmm.gov.tr>



Avrupa Sosyal Şartı'nda da, çocukların sağlık, ahlak ve eğitimleri için zararlı olmayacağı belirlenen hafif işlerde çalıştırılmaları durumu hariç, asgari çalışma yaşının en az 15 olması gerektiği hükmü bulunmaktadır (md. 7/1).<sup>4</sup>

Çocuk tanımında uluslararası düzenlemelerdekine benzer farklılıklar ulusal düzenlemelerimizde de mevcuttur.

4721 sayılı Türk Medeni Kanunu'nda, bir kimsenin bizzat kendi fiil ve muameleleri ile kendi lehine haklar ve aleyhine borçlar yaratabilme iktidarı olan fiil ehliyetine sahip olabilmesi için, kanunun tayin ettiği belli bir yaş sınırını aşması (reşit olması) gerektiği hükme bağlanmıştır. Bu yaş sınırı da 18 olarak tespit edilmiştir (md.11). Medeni Kanun'da, belirtilen yaş sınırının altında kalan insanlar "küçük" olarak ifade edilmiştir.

4857 sayılı İş Kanunu'nda, 15 yaşını doldurmamış çocukların çalıştırılmalarının yasak olduğu ancak, çocukların sağlık ve gelişmelerine, okul veya mesleki eğitim ve mesleğe yöneltme programlarına devamlarına yahut öğrenimden faydalanma kabiliyetlerine zarar vermeyecek nitelikteki hafif işlerde, 14 yaşını doldurmuş çocukların çalıştırılmalarının mümkün olduğu belirtilmiştir (md.71).<sup>5</sup>

6356 sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu, 15 yaşını dolduran ve bu Kanun hükümlerine göre işçi sayılanların, işçi sendikalarına üye olabileceklerini hükme bağlamıştır (md 17).<sup>6</sup>

6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu'nda 15 yaşını bitiren 18 yaşını doldurmamış bireyler genç çalışan olarak tanımlanmıştır (md 3).<sup>7</sup>

<sup>4</sup> Avrupa Sosyal Şartı, 18 Ekim 1961'de Torino'da Avrupa Konseyi 13 devlet tarafından imzalanmış, 26 Şubat 1965'de yürürlüğe girmiştir. Şart Türkiye tarafından (bazı çekincelerle) onaylanmış ve 14.10.1989 tarihinde Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

<sup>5</sup> Bkz. İş Kanunu, <http://www.mevzuat.gov.tr>

<sup>6</sup> Bkz. Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu, <http://www.mevzuat.gov.tr>

<sup>7</sup> Bkz. İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu, <http://www.mevzuat.gov.tr>

Çocukluk döneminin başlangıcında değil ama bitimi konusunda tam bir ittifak yoktur. Çocukluk dönemini tanımlamada kullanılan biyolojik, geleneksel ve hukuksal ölçütler çocukluk döneminin sınırlarını çizmede etkili olamamaktadır. Bu konuda en çok başvurulan kriterin yaş olduğunu da belirtmek gerekir.

Ancak bazı toplumlarda yaş da yeterli bir kıstas değildir. Bazı sosyal ritüelleri ve geleneksel görevleri yerine getirmek çocuk ve yetişkin statülerinde belirleyici olmaktadır (ILO-IPEC, 1994: 1). Kısaca burada, farklı toplumlarda farklı anlamlar yüklenen bir kavram ile karşı karşıyayız.

Çocukluk döneminin sınırlarının tam olarak çizilemeyişinden kaynaklanan belirsizlik çocuk işçiliği konusundaki değerlendirmelere de yansımaktadır. Fakat şu bir gerçek ki; sanayileşmiş ülkelerde, çocukluktan yetişkinliğe geçiş ve dolayısıyla çalışma hayatına giriş oldukça uzun sürerken, gelişmekte olan ülkelerde bu süreç oldukça kısadır. Gelişmekte olan ülkelerdeki acelecilik -çocuğun erken yaşta çalışma hayatının içine girmesi-, diğer nedenlerin yanında, çalışmanın çocuğun sosyalizasyon sürecinin bir parçasını oluşturduğu şeklinde algılanmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca, çocuğun iş hayatının içine girmesi, belli mesleki becerilerin, aileden çocuğa aktarılması ve aile gelirlinin desteklenmesi olarak görülmektedir (İlik vd., 1994: 7-8).

Kullanılan ölçütler ne olursa olsun çocukluk dönemi, fiziksel, ruhsal ve toplumsal gelişmenin hızla sürdüğü ve bu nedenle de özel korumayı gerektiren bir dönemdir.

Mutlaka yaşa endekli bir tanım yapacak olursak; çalışmamızın içeriğini de dikkate alarak, çocuğu, fiziksel, ruhsal ve toplumsal gelişmesini sürdüren ve özel korumayı gerektiren 15 yaş altındaki kişi olarak tanımlayabiliriz (Grootaert & Kanbur, 1995: 188; ILO-IPEC, 1994: 1).

## 1.2. Çocuk İşçiliği

Çalışma, insanın hayatını devam ettirmesinin temel vasıtasıdır. Ancak çalışma, toplumun yetişkin insanlardan bekle-

diği bir sorumluluktur. Bu nedenle çocuk ve çalışma yan yana gelmesi arzu edilmeyen iki kavram olarak kabul edilmektedir.

Çocukların çalışmaması konusunda böyle bir düşünce- nin varlığına rağmen, tarihte olduğu gibi günümüzde de çocuk- lar çalışmaktadır. Çocuklar konusunda değerlendirme yapılır- ken, çocuğun çalışıp-çalışmaması ikileminden ayrı olarak, çalı- şan çocukların faaliyet konuları üzerinde de durulmaktadır. Çalışan çocukların faaliyetlerinin hangilerinin sosyalizasyon ve eğitim, hangilerinin bunları engelleyici ve sömürücü olduğu tartışılmaktadır.

Çocuğun çalışmasından kastedilen, çocuğun 6-7 yaşla- rından itibaren, evde ailesine yardım etmesi veya okuldan arta kalan zamanını ailesine yardım ederek harcamasıdır. Bu çalış- ma biçiminde esas unsur çocuğun çalışmasının, onun sağlığına, güvenliğine ve eğitimine zarar vermemesidir. Çocuk işçiliği kavramı ise, çocuğun sömürülmesi, sağlık, güvenlik ve eğitim hakkının elinden alınmasını çağrıştırmaktadır (ILO-IPEC, 1994: 2). Bu nedenle çocuk çalışması kabul edilebilir ve sosyal olarak da olumlu olmasına karşın, çocuk işçiliği kabul edilemez, sö- mürücü ve zararlıdır (Sutcliffe, 1993: 4).

Çocukların çalışmak suretiyle eğitimden yoksun kal- ması, kişisel ve toplumsal faydaya (iyiliğe) zarar vermektedir. Çünkü toplumsal ve kişisel iyilik, eğitime ve entelektüel yarışa bağlıdır. Gelişme sürecinde oldukları için çocukların ağır ve tehlikeli işte çalıştırılmaları, yetişkinlerden daha ağır sonuçlar doğurmaktadır. Çocuklar yetişkinlerle aynı tehlikeli şartlarda çalıştıklarında, onlara göre daha çok etkilenmektedirler. Bu etkiler hem fiziksel ve fizyolojik bakımdan daha kötü sonuçlar doğurmakta hem de ileri yetişkinlik dönemlerine kadar uzan- maktadır (ILO, 1996b: 8-9). Çünkü çocuklar yetiştirme ve gelişme içindedirler ve yetişkinlerden psikolojik ve fizyolojik özellikleri bakımından farklıdır.

Çocukların faaliyetlerini ekonomik ve ekonomik olma- yan biçimde ortaya koyan, ekonomik faaliyetleri çocuğun istis- marına yol açan, ekonomik olmayan faaliyetleri de temelde sosyalizasyon aracı olarak gören sınıflandırmalar yapılmakta-

dır. Çocukların ekonomik olmayan faaliyetlerine, diğerlerine göre daha sıcak bakılmaktadır. Böyle bir sınıflandırma yeterli olsa bile, hangi tür faaliyetlerin ekonomik hangi tür faaliyetlerin ekonomik olmadığı ayrımını yapmak kolay olmamaktadır.

Çocuk işçiliğine ilişkin verilerin doğru değerlendirilmesi ve çocuk işçiliğine karşı geliştirilebilecek politika ve araçlar için literatürde tanımlamaların, tipolojilerin geliştirilmesi önem arz etmektedir. Nitekim farklı dönemdeki ve farklı kültürdeki toplumlar için çocuk işçiliğinin manası ve gelişim seyri farklıdır.

Bu farklılıkların tek bir sınıflamayla (ekonomik olup-olmama) açıklanmasının yetersiz olacağını öngören Rodgers ve Standing (1981:160-165) toplumsal farklılıklara ve ekonomik faaliyetlerin çeşitliliğine göre çocukların faaliyetlerini sınırlandırmışlardır. Bunlar:

- Ev içi (domestik) faaliyetler,
- Ev dışı ancak karşılıksız yapılan (ücretsiz) faaliyetler,
- Bağlı emek (tied labour),
- Ücretli emek,
- Eğitim,
- Boş gezme ya da işsizlik,
- Dinlenme ve boş zaman faaliyetleri,
- Yeniden üretimle ilgili faaliyetler.

Tüm bu farklı tanımlamalar ve farklı gelişim seyirleriyle birlikte çocuk işçiliği ülkeden ülkeye, sektörden sektöre, yaşsallık durumuna ve getirisine kısaca çok farklı kıstaslara göre heterojenlik göstermektedir.

Çocuk tanımında karşımıza çıkan probleme bağlı olarak çalışan çocukların tanımında da karmaşık bir durum mevcuttur. Bazıları çalışan çocuğu, yasal olarak belirlenen asgari çalışma yaşının altında olduğu halde yasak olarak çalıştırılanlar olarak algılamaktadır. Bu yaklaşıma göre çalışan çocuk kavramı kaçak çalıştırmayı açıklamak için kullanılmaktadır. Bu yaklaşımın en büyük sakıncası, çalışma yaşı ile ilgili düzenlemelerin

hiç olmadığı veya yetersiz olduğu ülkelerde çocuk emeğinin istismarına izin vermesidir.

Bu konudaki ikinci yaklaşım, asgari çalışma yaşından bağımsız bir yaş sınırı belirleyerek, bu sınırın altında olan her çalışana, çalışan çocuk olarak kabul etmektir. Çalışmanın yasal veya kaçak olması, çalışan çocuk kavramını etkilememelidir. Gerek uluslararası düzenlemelerde gerekse ülke mevzuatlarında bu eğilim görülmektedir (Alper, 1994: 64).

Çalışan çocuk kavramı, çocuk çalışması ve çocuk işçiliğini de içinde barındıran bir üst kavramdır. Bu nedenle çalışan çocuk kavramı içinde yer alan, çocuk çalışması (*child work*) ile çocuk işçiliğini (*child labour*) birbirinden ayırmak gerekir. *Childwork* denildiği zaman, çocuğun eğitimini, fiziksel, zihinsel, duygusal, ahlaksal ve sosyal gelişimi olumsuz yönde etkilemeyen çalışmalar kastedilmektedir.

*Child labour* denildiği zaman bundan farklı bir tanım yapılmaktadır. *Child labour*, çocuğun eğitimini, fiziksel, duygusal, zihinsel, ahlaksal ve sosyal gelişimini olumsuz yönde etkileyen çalışmalardır (Konanç, 1996: 5-6).

Çocuk işçiliği okula alternatif, büyük boyuttaki aile dışı (başkaları için) ve ücretli çalışmalar olurken; çocuk çalışması, okulla birlikte yürütülen küçük boyutta aile içi ve ücretsiz çalışmalardır. Çocuk işçiliği üretim (production) için yapılırken, çocuk çalışmasında amaç yeniden üretim (reproduction) olmaktadır (White, 1994: 873-874).

Çocuk çalışmasıyla çocuk işçiliği arasındaki temel fark, çocuk işçiliğini oluşturan temel unsurlardan (iş sözleşmesine dayanarak çalışma, herhangi bir işte çalışma, karşılık uğruna çalışma ve işverene bağımlı olarak çalışma) bir veya bir kaçının çocuk çalışmasında yer almamasıdır.

Yukarıdaki açıklamaları da dikkate alarak çocuk işçi; çocukluk dönemi içinde, bir hizmet akdine dayanarak herhangi bir işte ücret karşılığı çalışan kişi olarak tanımlanmaktadır.

## 2. ÇOCUK İŞÇİLİĞİNİN NEDENLERİ

### 2.1. Ekonomik Nedenler

#### 2.1.1. Fakirlik ve Yoksulluk

Çocukları çalışma yaşamına iten nedenlerin en başında fakirlik ve yoksulluk gelmektedir (ILO, 1996a: 19). Yoksullukla birlikte işsizlik, adaletsiz gelir dağılımı, ekonomik krizler çocuğun emek piyasasına girmesinin birbiriyle ilişkili sebeplerini oluşturmaktadır.

Yoksulluk çocuğun sadece çalışma hayatının içine girmesine sebep olmakla kalmayıp; çocukları ağır, güçten ve takatlen düşüren işlere de iten en güçlü etmendir. Dolayısıyla toplumda fakirliğin ve yoksulluğun hâkim olduğu her yerde, çocuk işçi çalıştırma olgusu ile birlikte işin sömürücü olma özelliği de artmaktadır (UNICEF, 1997: 27).

Yapılan araştırmalar, yoksul ailelerde çocuğun çalışmasıyla sağlanan ek gelir veya çocuğun evdeki bazı işleri üstlenmesiyle ana-babaların dışarıda çalışma olanağı bulmaları; bu ailelerde tamamen aç kalma ile ucu ucuna geçinme arasındaki sınırı belirlemektedir. Bu nedenle çocukların çalışmaları, ailenin ekonomik düzeyinin açlık sınırına dayanmaması açısından vazgeçilmez olmaktadır. Dokuz Latin Amerika ülkesini kapsayan bir araştırmada, 13-17 yaşlarındaki çocukların aileye sağladıkları gelirin ortadan kalkması durumunda, yoksulluğun, %10-20 oranında artmasının kaçınılmaz olduğu tespit edilmiştir (UNICEF, 1997: 27).

Yoksul aileler çocukların kazandıkları paralara muhtaçtır. Öyle ki çalışan çocuklar, aile gelirinin %20-25'ini oluşturmaktadır. Yoksul ailelerin gelirinin tamamını gıda harcamalarında kullandıklarını (ILO, 1996b: 17) dikkate alırsak, çocukların kazancının aile için kritik önemini daha iyi anlayabiliriz.

Fakirliğin çocuklar üzerindeki etkisi, bir yandan çalışma hayatına erken yaşlarda girmek, gücü ve bilgisi ile uyuşmayan işlerde çalışmak biçiminde ortaya çıkarken; diğer yandan çocukların en temel insan haklarından biri olan eğitimden

yoksun bırakılmaları şeklinde olmaktadır. İleride bu çocuklar büyüdüğünde, bilgi ve beceri eksikliği nedeniyle iş bulamayan veya evini geçindiremeyecek bir gelire sahip bir işte çalışan babaları ve anneleri gibi, yine kendi çocuklarının kazanacağı "ek gelir" ile ailelerini geçindirmeye mahkûm olacaklardır. Çocukların, eğitim imkânlarından yararlandırılmadan çalıştırılmaları, yukarıda belirtilen fakirlik ve yoksulluk kısır döngüsünü daha içinden çıkılmaz hale getirecektir (ILO-IPEC, 1996: 15).

**Tablo 1 Azgelişmişlik ve Çocuk İşçiliği**

Ekonomik Azgelişmişlik	
Okula katılma oranının düşüklüğü Genel ve mesleki eğitimin azlığı Ücretlerin düşüklüğü Gıda, sağlık ve barınma yoksulluğu Düşük kapasitede üretme ve tüketme	Düşük üretim ve üretkenlik Düşük hayat standardı ve nüfusun genel yoksulluğu Düşük gelir Gıda, eğitim, barınma, temizlik, hıfzıssıhha ve sağlık eksikliği Çalışma kapasitesinin düşüklüğü Yorulma, kaza, hastalık, işten kaçma ve çıkarılma Düşük gelir, artan yoksulluk ve borç
Çocuk İşçiliği	

**Kaynak:** ILO-IPEC, 1996: 15.

Ancak yoksulluk, çocuk işçiliğinin tek nedeni değildir. Birçok yoksul ailenin çocuklarından en az birini okuttuğuna rastlanılmaktadır. Aynı yoksulluk düzeyindeki ülkeler arasında da çocuk işçiliğinin boyutları arasında büyük farklar mevcuttur (ILO, 1996b: 17).

### 2.1.2. Enformel Ekonomi

Formel sektörle enformel sektör karşılaştırıldığında çalışan çocuk sorununa, yoğun biçimde enformel sektörde kurulu işletmelerde rastlanmaktadır (Bonnet, 1993: 397).

Ekonomik konjonktür, krizler, yoğun göçlerle birlikte çocuklarını çalıştırmak zorunda kalan aileler için çocuklarının kısa dönemde meslek sahibi olmasını istemeleri; küçük ve kayıt dışı çalışan işyerleri tarafından çocuk işgücünü ucuz işgücü olarak görmesine ve yabancı işçiler sorununa neden olmaktadır. (ÇSGB, 2017: 17)

Çocukların önemli bir kısmının, gerçek anlamda işgücü piyasası dışında çalıştığı da bir gerçektir. Aile içinde çalışan çocuklar herhangi bir ücret almadan çalıştırılmaktadır. Dolayısıyla çocuklar söz konusu olduğunda işgücü piyasası ağırlığını geniş ölçüde yitirmektedir (Bulutay, 1995: 6).

Bilindiği gibi enformel sektörde çalışanlar genellikle kırdan kentlere göç etmiş kişilerden oluşmaktadır. Tarımsal üretim dışında fazla deneyimi olmayan ve eğitim seviyesi düşük kişilerden oluşan bu sektörde ikinci büyük grubu, çocuklar oluşturmaktadır. Enformel sektör istihdamı içinde yer alan çocukların büyük çoğunluğunu da, göç eden ailelerin ikinci kuşağı oluşturmaktadır (Baştaymaz, 1994: 90).

Herhangi bir meslek eğitiminin söz konusu olmadığı, düzensiz bir istihdam biçimine sahip olan enformel sektörde çocuklar, bazen yasadışı işlerde de çalıştırılmaktadır. Çocukların yetişkinlere göre, enformel sektörün yasa dışı alanlarında tercih edilmelerinin altında (Baştaymaz, 1994: 87); çocukların fiil ehliyetlerinin bulunmaması, kaçma-saklanma gibi fiziksel özellikleri ile kolay kandırılma gibi psikolojik özellikleri yatmaktadır.

Ekonomide formel sektöre getirilen aşırı mükellefiyetler enformel sektöre yönelimi hızlandırmaktadır. Türkiye'de, bazı yasal yükümlülüklerden istisna edilmiş, 1-9 arası işçi çalıştıran işyeri sayısında görülen hızlı büyüme ile orta ve büyük



ölçekli işletmelerin sayısında görülen önemli azalma bu gelişmenin bir sonucudur (TİSK, 1994: 10).

Ekonomide işsiz ya da eksik istihdam edilen ana-babaların çocuklarına, enformel sektörde daha çok iş teklif edilmesi şaşırtıcı değildir. Çünkü çocuklara daha düşük ücret verilmekte ve otoriteyi sorgulamaksızın kendilerine ne söylenirse onu yapmaktadırlar. Örneğin Latin Amerika’da 13-17 yaşlarındaki çocukların, ortalama olarak 7 yıl eğitim görmüş yetişkin bir işçinin yarısı kadar ücret aldığı belirtilmektedir (UNICEF, 1997: 22). Yetişkinlere göre daha güçsüz ve yumuşak başlı olan çocukların, baskıya karşı örgütlenmeleri de mümkün değildir. Bu şekilde pek az karşı tepki veren çocukların, fiziksel anlamda istismar edilmeleri de mümkün olmaktadır.

Enformel sektörde yasal çerçeve dışında çalıştırılan çocukların, işgücü maliyetlerinde meydana getirdiği azalma, formal-organize sektör açısından haksız rekabet oluşturmaktadır. Bu durum kimileri bakımından enformel sektörü cazibe merkezi haline getirirken, üretilen mal ve hizmetin kalite ve verimliliği de olumsuz yönde etkilenmektedir.

Enformel sektörde çocuk istihdamının yarattığı bir diğer tehlike de, bu sektörün gelecekte organize sektörün ve büyük işletmelerin ihtiyacına cevap veremeyecek nitelikte eğitimsiz, beceri sahibi olmayan, yüksek teknolojiye uyum sağlayamayan ve disiplinsiz bir işgücü üretmesidir (TİSK, 1994: 1).

### 2.1.3. Küçük ve Orta Boy İşletmeler

Sektörlere ve bölgelere göre değişkenlik gösterse de, çocuk işçilerin daha çok orta ve küçük ölçekli işletmelerde (KOBİ) çalıştırıldığı gözlenmektedir.

Küçük ve orta boy işletmelerdeki çocuk ve genç işçi istihdamının çokluğu, hizmet sektöründe daha belirgin bir hal almaktadır. Çünkü hizmet sektörü, sanayi sektörüne kıyasla işgücünden daha az vasıf ve eğitim seviyesi talep etmektedir (Ekin, 1993: 9).

Büyük ölçekli sanayi işletmelerinde ise çocuk işçi çalıştırma düşük oranlarda gözlemlenmektedir. Zaten kaliteye önem veren ve kalitesini daima yükseltme çabası içinde olan, rekabet bilincine sahip, dış pazara açılma arzusu güden, yüksek teknoloji kullanan büyük işyerlerinde çocuk işçi istihdamı, şirketlerin misyonu ve vizyonu ile bağdaşmayacağı, sosyal medyada algısının olumsuz olacağı endişesi ile düşük düzeydedir. Yasal yükümlülükler ve etkin denetim mekanizmaları büyük şirketler için caydırıcı sebep olmakla birlikte denetimlerden kaçınmak ve ucuz işgücünden faydalanmak için fason üretimlerde çocuk işgücünden faydalandıkları da gözlenmektedir.

Öte yandan rekabet edebilmek için sermaye yoğun teknolojilere yönelme eğiliminde bulunan büyük sanayi işletmeleri, işçi çalıştırmayı adeta cezalandıran politika ve düzenlemeler nedeniyle, istihdamı risk olarak görmektedir. Bunun içindir ki formel büyük işletmelerin sayısı giderek azalmaktadır (Bonnet, 1993: 381).

Nadiren sendikaların faaliyet gösterdiği ve toplu pazarlık sisteminin yer aldığı KOBİ'lerde, çalışma şartları temel iş yasaları ile belirlenmektedir. Yasal yaptırımların birçok halde küçük işyerlerini kapsam dışı bırakması bu işyerlerinde çalışan çocuk-büyük herkesi yasal korumadan mahrum bırakmaktadır. Ücretlerin düşük, çalışma saatlerinin genelde uzun olduğu KOBİ'ler, piyasa taleplerine uygun olarak, işe al-çıkır (hire and fire) konusunda daha bir serbest yapıdadırlar. Bu işyerlerinin iş müfettişleri veya diğer teftiş organları tarafından dışardan yapılan zayıf bir kontrol ile denetlendiği düşünülürse (Ekin, 1993: 2, 16, 39 ve 64), KOBİ'lerde neden daha fazla çocuk işçinin istihdam olanağı bulunduğu kolayca anlaşılabilir.

İşletmelerin üretimde kullandığı sermaye ve teknoloji de çocukların çalışmasını belirleyen faktörlerdendir. Günümüzde sermaye ve teknoloji yoğun alanlarda (ki bunlar daha çok büyük sanayi işletmeleridir) çocuk istihdamına rastlanmazken, görece az sermayeli, ilkel ve basit teknoloji kullanan

küçük işyerlerinde bunun tersi bir durum söz konusudur (Bulutay, 1995: 4).

#### 2.1.4. Çocuk İşgücünün Maliyeti

Çocukların istihdamda yetişkinler karşısında tercih edilmesinin önemli sebeplerinden birini, daha az maliyetli ve daha az problemlili (uysal) olmaları oluşturmaktadır.

Ancak yapılan araştırmalar çocuk işçi istihdam edilmesinden kaynaklanan maliyet azlığının pek fazla cazip veya telafi edilemez olmadığını da göstermektedir. Hindistan’da yapılan bir araştırmada (ILO, 1996a: 12), çocuk işçiliğinin halı fiyatları üzerinde % 5-10’luk, bilezik imalatında da % 5’lik bir tasarruf sağladığı tespit edilmiştir. Bu miktarı, yetişkin işçi kullanılması durumunda satıcı veya alıcıların üstlenmesi de imkânsız değildir.

Burada asıl sorun, küçük atölyelerde, çok küçük karlarla çalışan alt işverenlerin durumunda düğümlenmektedir. Bu atölyelerdeki üretimde, kar marjını artırmanın tek yolu ucuz çocuk işçi kullanmaktan geçmektedir. Bunun için küçük atölye sahiplerinin vergi indirimi vs. yoluyla desteklenmesi şarttır. Bu konuda çözüm, atölye sahipleri, ihracatçı ve ithalatçı firmaların çocuk işçiliği sorununu çözmeye yönelik anlaşmalarında ve birlikte eyleminde yatmaktadır.

Çocuk işçiliği problemini, her düzeyde (işletme, ulusal ve uluslararası) toplu olarak ele almak gerekir. Amerika’da halı ithal eden firmaların, Hindistan’da üretilen halıların fiyatının belirli bir miktardan fazla (örneğin %15’ten fazla) artması durumunda, bu ülkeden halı almaktan vazgeçeceği yine yapılan araştırma sonucu tespit edilmiştir (ILO, 1996a: 12).\_Bu da çocuk işçiliğinin uluslararası bir problem olduğu ve kollektif bir mücadeleyi gerekli kıldığını göstermektedir.

#### 2.1.5. Çocukların Bazı İşlere Uygunluğu

Çocukların fiziki yapılarının özellikle parmaklarının çevik-belirli işler için çok uygun olması çocukların bu işlerde istihdam nedenidir. Bu konuda sıkça verilen örnek el dokuma-

sı halılardır. Ancak yine Hindistan'da ILO İstihdam Bölümü'nün yaptığı (1992) bir araştırmada (ILO, 1996a: 12; ILO, 1996b: 20) durumun hiç de öyle olmadığı, yetişkinlerin de en az çocuklar kadar güzel el dokuma halılar yaptığı ortaya çıkmıştır.

## 2.2. Sosyal Nedenler

### 2.2.1. Nüfus Artışı

Çocuk işçiliğinin önemli bir nedeni olarak kabul edilen nüfus artışı ile çocukların çalışması arasında doğrudan bir ilişki söz konusudur. Öyle ki artan nüfusa paralel olarak çocuk sayısı da artmakta, bu da dar gelirli ailelerin geçim sıkıntısını daha da artırarak, çocukları çalıştırmaya zorlamaktadır (TISK, 1994: 15).

Ülkemizin hızlı nüfus artışına sahip olması beraberinde gelir dağılımında adaletsizlikleri, göçleri ve işsizliği getirerek bu sebepler aile gelirinde düşüklük veyahut tüm aile bireylerinin çalışmasını zorunlu kılarak çocuk işçiliğine sebep olmaktadır. (Avşar, 2009: 12)

Düzensiz kentleşme ve işsizliğin de temel nedenini oluşturan hızlı nüfus artışı, çocuk emeğinin yaygınlık kazanmasını sağlamaktadır. Buna aile gelirlerindeki yetersizlik de eklince, çocukların en doğal hakları olan çocukluklarını yaşayamadan, küçük yaşlarda çalışma hayatına atılmaları gündeme gelmektedir.

Çocukların çalışma hayatına küçük yaşlarda atılmaları, hızlı nüfus artışının bir sonucu olduğu kadar aynı zamanda hızlı nüfus artışının bir nedenini (Baştaymaz, 1995: 18) de oluşturmaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerde çocuk işgücünün yaygınlığı daha çok ülke ekonomisinin tarıma dayalı olmasından kaynaklanmaktadır. Bu ekonomilerde, çocuklar üretime erken yaşlarda katılarak aileye ürün, dolayısıyla gelir temin etmekte ve böylece nüfus artışının aileye masraf değil aksine gelir artırıcı bir etkisi olmaktadır (Baştaymaz, 1995: 18; Grootaert & Kanbur, 1995: 192-196). Nüfus artışı ile ailenin gelirinin artması, gelir artışının

da tekrar nüfus artışını cazip hale getirmesi; nüfus artışı ile çocukların çalışması arasında gelişen ilişkinin tipik bir örneğini oluşturmaktadır.

### 2.2.2. Düzensiz Kentleşme

Çocukların çalışması, toplumsal değişme ve hızlı kentleşme sürecinin bir parçası veya sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Gerçekten kırdan kente aşırı bir göçün yaşandığı büyük şehirlerin banliyöleri, şehre yeni gelen bu insanların yaşadığı, ne köye ne de kente benzeyen yerleşim birimleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada yaşayan insanlar düzensiz ve düşük de olsa bir gelir uğruna, havası, suyu, yolu, okulu olmayan ve diğer altyapı eksikleri olan bu yerlerde yaşamaya katlanmaktadırlar.

Şehre göç eden anne-babaların, tarım sektöründen geldikleri ve kentte hakim olan sanayi ve hizmet sektörünün gerektirdiği vasıflara sahip olmadıkları için formal sektörde, düzenli ve tek başına aileyi geçindirebilecek gelirli bir iş bulmaları mümkün değildir. Düzensiz ve düşük gelirli işlerde çalışan bu insanların imdadına, zaten okula gitme imkânı da bulunmayan çocukları yetiştirmektedir. Böylece çocuklar, aileye ek bir gelir veya ailenin geçimini sağlayan anne ve babanın istihdam olanağı bulamadığı durumlarda bir işsizlik sigortası gibi devreye girmektedir.

Kırdan kente göç eden ailelerin iş gücü piyasasındaki talep edilen niteliklere sahip olamayışından dolayı işsiz kalmaları, yeterli düzeyde eğitime sahip olmamaları gelir dengesinin daha da bozulmasına sebep olarak çocukları emek piyasasına itmektedir. (ÇSGB, 2017: 15)

### 2.2.3. Eğitimsizlik

Çocuklar, eğitim sisteminin beceri kazandıramaması, iş piyasasının isteklerine uygun olmaması, okumuş gençler arasındaki işsizliğin yüksek oluşu, eğitimin katlanılmaz maliyeti ve temel eğitimin yokluğu gibi nedenlerle (Bonnet, 1993: 376; Harvey, 1995: 364), okula gitmesi gereken yaşlarda ya hiç okula

gitmeyerek ya da eğitimlerini yarıda bırakarak iş hayatına girmektedirler.

Çalışan çocukların genelde, çeşitli gerekçelerle eğitim sistemi dışına itilmiş olan çocuklardan oluştuğu bilinmektedir. Ancak bu itilmenin tek nedeni yoksulluk değildir. Burada eğitim sisteminin iş piyasasının isteklerine uygun olmayışı, okumuş gençler arasında işsizliğin yüksekliği ya da yaşam düzeyinin düşüklüğü ve eğitim kurumlarının çocuklar tarafından sevimsiz bulunması gibi birçok etken söz konusu olabilmektedir (Karabulut, 1996:9-10)

Ülkemizde eğitim sisteminin, işgücünde talep edilen nitelikleri karşılamada yetersiz kalışı, eğitime olan güveni sarsmaktadır (Günöz, 2007: 14).

### 2.2.3.1. Çocukların Eğitim Sisteminin Dışında Yer Almaları

Eğitim olanaklarının kısıtlı olması ya da okula gitmenin maliyetinin (okul araç ve gereçleri, kayıt parası, elbise, gıda, ulaşım vs.) ailelerin ödeyemeyeceği kadar fazla olması çocukların okul dışına itilmesine neden olmaktadır (ILO, 1996a: 59; Kahramanoğlu, 1994: 59). Çocuğun okula gittiği zaman, çalışırken kazanacağı paradan ailenin yoksun kalması da dolaylı olarak eğitimin maliyetini (alternatif maliyet) artırmaktadır. Çocuk okula gittiğinde aile için oluşacak alternatif maliyet çok yüksek olacağından, eğitim sisteminin dışında kalmış çocukların önünde iki alternatif kalmaktadır: Çalışmak veya boşta gezmek.

Okulun çocuğun ikamet ettiği konuta uzak olması da çocukların okula devam etmemesinde belirleyici faktör olmaktadır. Ulaşım araçlarının olmaması kötü hava koşullarında (sıcaklık, yağmur, rüzgâr ve kar) çocukların okula devamını engellemektedir. Yapılan eğitimin kalitesi de yine çocukların okula devamında belirleyici faktördür. Eğitimin değerini ve çekiciliğini kaybetmesi, günlük hayat ile ilgisiz olması ve gelecekte istihdam için umut vermemesi, çocukları okuldan koparan önemli faktörlerdir. Eğitimin böyle bir manzara göstermesinin sebeplerini aşağıdaki şekilde sıralayabiliriz (ILO-IPEC, 1994: 17):

- Üretilen eğitimin kalitesinin düşmesi,
- Öğretmenlerin motivasyonunun düşmesi,
- Eğitimin üretim sistemine uygun olmaması,
- Eğitim materyallerinin (yetersiz) olmaması,
- El işlerine (pratik eğitim) değer verilmemesi,
- Okulların kırsal kesim nüfusuna uzak olması,
- Sınıfların aşırı kalabalık olması,
- Öğretmenlerin yetişmesinin eğitimin ihtiyaçlarıyla bağdaşmaması,
- Okula (ilk, orta ve yüksek okul) karşı önyargılar.

Çalışan çocukların ailelerinin çoğu, değişik sebeplerle eğitim sistemi dışında kalmış çocuklarını, sokağa göre daha güvenli olduğu ve aradığında da kolayca bulabileceği bir yerde (işyerinde) bulundurmak için çalıştırmak istemektedirler.

Çocukların eğitim sisteminin içinde olduğu halde boş zamanlarını sağlıklı bir biçimde değerlendirme olanaklarından yoksun olduğu durumlarda, özellikle yaz aylarında ve uzun tatillerde, boş zamanlarını değerlendirmek ve bu arada para kazanmak için de çalışması söz konusu olmaktadır (Kahramanoğlu, 1994: 57).

Çocukların okullarını bırakmak suretiyle eğitim alamamaları ve sonraki yaşamlarına hazırlanamamaları önemli neticeler doğurmaktadır. Küçük yaştaki çocukların çalışma hayatında yer almaları ve fiziksel güçleri ile uygun olmayan işlerde çalıştırılmaları, fiziksel ve ruhsal gelişimlerini olumsuz olarak etkileyebilmektedir (TİSK, 1994: 15).

Eğitimini yarıda keserek küçük yaşta çalışma hayatına atılan çocukların ileride yeni iş öğrenmeleri ve teknolojik gelişmelere uyum sağlamaları oldukça zor olmaktadır. Bu nedenle eğitim imkânlarından yararlanamadan çocukların çalıştırılmaları, sanayinin ihtiyacı olan sağlıklı ve yetişmiş işgücü yetiştirmenin önünde duran önemli bir engel durumundadır. Gü-

nümüzde işbaşı eğitim kapsamında mesleki eğitimin artırılma amacı güdülse de eğitimin hedef kitleye ulaşımı ve teknik alt yapı eksikliklerinden dolayı mesleki eğitim ve piyasa taleplerini eşitleme istenilen düzeyde değildir.

Eğitim düzeyinin düşüklüğü gelişmekte olan ülkelerin en önemli sorununu oluşturmaktadır. Eğitim eksikliği ülkemizin de en önemli sorunudur. Nitekim Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu'un (TİSK) 1993 yılında yaptığı Çalışma İstatistikleri ve İşgücü Maliyetleri Araştırması'nda (TİSK, 1994: 15), araştırma kapsamında yer alan işyerlerinde çalışan işçilerin %55.5'in eğitim düzeylerinin ilkökul ve altında olduğunu görülmüştür.

Ekonomik kalkınmanın en önemli parçasını, insan faktörünün ve nitelikli işgücünün oluşturduğu göz önüne alındığında, eğitim alanında yapılacak yatırımların artırılmasının gerekliliği net olarak ortaya çıkmaktadır. Bu yatırımların planlanması sırasında, ülkenin işgücü ihtiyacının hangi alanlarda olduğunun belirlenmesi şarttır (TİSK, 1994: 31). Ayrıca erken yaşta iş hayatına atılmak zorunda kalan çocuklara meslek kazandırma uygulamaları sosyal politika araçlarıyla etkin olarak desteklenmelidir.

### 2.2.3.2. Eğitim Sisteminin Yetersizliği

Eğitim sisteminin beceri kazandıramaması ve iş piyasasının isteklerine uygun olmaması, çocukların hiç okula gitmeyerek veya eğitim sistemini tamamlamadan erken yaşta ayrılarak çalışma hayatına atılmalarına neden olmaktadır.

Eğitim sisteminin toplumsal ve bireysel getirisinin yeterli olmaması da çocukların eğitim sisteminin dışında kalmasına yol açmaktadır (ILO, 1996a: 10).

İş piyasalarının ihtiyaçlarını karşılayamayan bir eğitimin, istihdam edilmede herhangi bir olumlu katkısı olmadığı gibi yapılan işte de fazlaca kullanılmadığı bilinmektedir. Bunun yanında küçük yaşta çalışmaya başlayan çocuklar, işyerlerinde edindikleri bilgi, deneyim ve kurduğu insan ilişkileriyle belirli bir iş garantisi oluşturabilmektedirler (TÜRK-İŞ, 1995: 61). Bu



örnekler ailelerde ve çocuklarda, çocukların küçük yaşlarda çalışmaya başlamalarının, okumak yerine, daha faydalı olacağı düşüncesini oluşturmaktadır.

Eğitime erişimdeki zorluklar, eğitim kurumlarının donanım ve fiziki altyapısının yetersizliği, işgücü piyasasının talep ettiği nitelikler için yetersiz kalmakta bu durum çocukların eğitim hayatından daha da uzaklaşmasına sebep olmaktadır. Çocuklara eğitim haricinde kurs ve özel derslerle desteklenmesi gerekli donanımların ekonomik sebepler dolayısıyla sağlanamaması artık işgücünde eğitimin tek başına yeterli olmaması çocukların eğitim hayatından kopmasının bir diğer nedenidir (ÇSGB, 2007: 15).

Toplumda eğitimle ilgili bir diğer sorun da, eğitimin tamamlanması sürecinin üniversite eğitimi ile son bulacağı düşüncesiyle, ara işgücü yetiştiren mesleki ve teknik eğitimin ihmal edilmesidir. Üniversite mezunu birçok kişi iş ararken ve bulamazken, sanayide büyük ölçüde kalifiye -ara- işgücü açığının bulunması (TİSK, 1994: 30) dikkat çekicidir.

### 2.2.3.3. Eğitim Kurumlarına Karşı Güvensizlik

Çocuk işçiliğinin diğer bir nedenini de ailelerin ve çocukların eğitim kurumlarına karşı güvensizliği oluşturmaktadır. Özellikle dar gelirlili ailelerin, eğitim- öğretim çocuklara gelecek vaat eden bir iş ve meslek kazanmalarına yardımcı olmaktan uzak olduğunu düşünmeleri, çocuklarını geleceği olan bir işe yerleştirmeye itebilmektedir. Böylece çocuk meslek edinmek amacıyla okula gitmek yerine herhangi bir işte çalışmaya başlamaktadır (Kahramanoğlu, 1994: 56).

Eğitim sistemine olan güvensizliğin bir diğer şekli, bizzat çocuklar üzerinde görülmektedir. Öyle ki eğitimini tamamlayan ağabey ve ablalarının, işsizlik, umutsuzluk ve küskünlüklerini gören çocuklar, eğitimden ve okuldan soğuyarak kendilerine çalışma gibi başka bir uğraş alanı aramaktadırlar (TÜRK-İŞ, 1995: 61).

Eğitim kurumlarına olan güvensizliği aşmanın yolu, eğitimin kalitesinin yükseltilmesine ve eğitimin iş piyasalarının taleplerine uygun hale getirilmesiyle mümkün olabilir. Eğitimde kalitenin yükseltilmesi, eğitimin çekiciliğini artıracak ve maliyetinin katlanmaya değer olduğuna insanları inandıracaktır.

#### 2.2.3.4. Eğitime Yeterli Kaynak Ayrılmaması

Gelişmekte olan ülkeler borç altında ve ekonomik krizde olmaları ve yapısal değişim programları uygulamaları nedeniyle, eğitime pek fazla bütçe ayırmamaktadırlar (ILO-IPEC, 1994: 17).

Ancak birçok gelişmekte olan ülkenin, eğitime ayırdığı bütçe ile diğer giderlerine ayırdığı bütçe karşılaştırıldığında, eğitim yatırımlarının azlığının gelişmekte olan ülkelerin yoksulluğundan kaynaklanmadığı (Wirpsa, 1997: 17) da kolayca görülecektir.

Dünya Bankası'nın verilerine göre (ICFTU, 1996: 17-18), 10 milyon çocuğun çalıştığı tahmin edilen Pakistan'da, 1993 yılı bütçesinde silahlanmaya %26,9'luk pay ayrılırken, eğitime ayrılan pay sadece %1,1'dir.

Bazı gelişmekte olan ülkelerde tartışılan, önce sanayileşim sonra eğitime yatırım yapalım düşüncesi tutarlı olmayan bir düşüncedir. Tarih bize bunun tersini bildirmektedir. Avusturya, Almanya, Japonya ve ABD, sanayileşmesini gerçekleştirmeden çok önce eğitime büyük oranda yatırım yapmışlardır (ILO, 1996a: 10).

### 2.3. Kültürel Nedenler

#### 2.3.1. Çocuk ve Çocuk Emegine Bakış

Kadınların ve çocukların çalışması yaygın olarak uzunca zaman dilimi için ikincil gelir kaynağı olarak düşünüldüğünden emekleri daha az nitelikli varsayıldı. Eve ekmek getiren aile reisinin ücretinin düşük olması durumunda, aile gelirine

katkıda bulunmak için çalışma hayatına girmek durumunda kaldılar.

Çocukların çalışması konusundaki temel kararların genelinde aileler tarafından alındığı bilinmektedir (Bulutay, 1995: 6). Zaten, çocukların pek çoğu kendi serbest seçimlerini yapabilecek konumda değildirler. Bu nedenle çalışan çocukların değişik üstünlükleri, sakıncaları ve ücret düzeyleri olan iş(kariyer) seçenekleri arasında bir tercih yapması da mümkün değildir. Aralarından şanslı sayılabilecek bir kaçının, kendilerine daha iyi ekonomik olanaklar sağlayacak ve bünyelerine uygun işleri kendilerinin seçmesi dışında, büyük çoğunluk genellikle kendi gelişimleri açısından zararlı ve sakıncalı olabilecek işlerde de çalıştırılmaktadır. Çocukların çalışma yaşamına, bu şekilde zarar görecektir şartlarda girmesinin altında, yoksulluğun sömürsü ve eğitimsizlik yanında geleneklerin getirdiği kısıtlamalar da yatmaktadır (UNICEF, 1997: 27).

Aile için çocuğun çalışma ve gelir getirme zorunluluğu bulunduğu durumlarda alınan ücretin azlığına ve çocuğun emeğinin karşılığı olup-olmadığına bakılmamaktadır. Aileler için gelirin düşük olmasını dikkatten uzak tutan diğer bir sebep de (UNICEF, 1997: 27), çocuğun çalıştığı işte meslek edineceği düşüncesidir.

Özetle toplumda çocuğun çalışması ailesi için gelir, çocuğu çalıştıran için ucuz emek, çalışan çocuk için ise para kazanma, büyüme ve yetişkin olma (Karabulut, 1996: 11) olarak algılanmaktadır.

### 2.3.2. Sosyalleşme ve Enformel Çıracılık

Toplumda çok sayıda çocuk geleneksel bir anlayışla, meslek öğrenmesi ve sosyalleşmesi için (ILO, 1996b: 18) çalışmaya teşvik edilmektedir.

Tarımsal alanlarda çocuğun çalışmasına, yetişkinlikte üstleneceği görevlere geleneksel olarak hazırlanma ve eğitim olarak bakılmaktadır. Çocuğun çalışma hayatına atılması kısa-

ca, geleneksel becerilerin kuşaktan kuşağa aktarılma süreci olarak görülmektedir (Baştaymaz, 1995: 18-19).

Çocukların kentlerde kurulu sanayi ve hizmet sektörlerinde çalışmasında, tarımdaki kadar olmasa da geleneksel form içerisinde çocuğun toplumsallaşması anlayışının izlerine rastlamak mümkündür (Bilgin, 1994: 39).

Çocuk işçi için çalışmanın para kazanma, büyüme ve yetişkin olma olarak kabul edilmesi ve çalışmanın yeni ve heyecan verici özelliği; işin zorluğunun, ücretin düşüklüğünün ve mesleki eğitimin yokluğunun sorgulanmasını kısmen de olsa önlemektedir.

Bilindiği gibi, çalışan çocuklara meslek kazandıracağına ve sosyalleşmesini sağlayacağına inanılan çıraklık kurumu nitelik değiştirmiştir. Çıraklık eğitim ve zanaat aktarma işlevini büyük ölçüde yitirmiştir. Bu durumda, çocuğun hangi ad altında çalıştırılması (formel yada enformel çırak) önemli değildir. Önemli olan, çocuğun gerçekten zanaat ya da hüner edinmeye dönük bir işte mi çalıştığı, yoksa sözde çıraklık (pseude-apprenticeship) adı altında, ucuz işgücü olarak mı değerlendirildiğidir (Bilgin, 1994: 20). Çıraklığın toplum tarafından benimsenmesi ve çocukların faaliyet konuları ne olursa olsun çıraklık mefhumu altında çalıştırılması çocuk işçiliğini yaygınlaştırmaktadır.

### 2.3.3. Çocuğa Karşı Ayrımcılık

Çocuklar kendi içlerinde ayrımcılığa maruz kaldıkları gibi ebeveynlerinden dolayı da ayrımcılığa maruz kalmaktadırlar. Çocukların ayrımcı tutumlardan yetişkinlerden daha çok etkilendikleri aşikârdır. Çocukların çalışmasına bir diğer sebep de onlara yönelik uygulanan ayrımcılıktır. Yaşa, cinsiyete, ekonomik durumlarına bağlı olarak ayrımcılığa maruz kalmaları, kendi fikirleri konusunda esas söz sahibi olamamaları ve yanlış yönlendirilmeleri çocuk işçiliğinde yadsınamaz bir nedendir.

Ekonomik olarak güçsüzlükleri ve ailede ikincil gelir kaynağı olarak görünmeleri çalışmaya zorlayıcı sebeplerinden biridir. Çocukluk döneminin geçiciliği ve yasal olarak çok ağır

yaptırımların olmaması çocuk işçiliğinin önüne geçilememesine sebep olmaktadır.

Çocuklar haklarından çok az haberdardırlar. Talimat almayı çok severler ve şikâyet etmeden monoton işleri yaparlar. Çocuklar yetişkinlerin işle ilgili değil dediği tüm işleri yerine getirirler. Daha dürüsttüler, daha az çalar, daha az devamsızlık yapar ve daha az kaytarırlar (kaçamak yaparlar) (ILO, 1996b: 20).

### 3. TÜRKİYE’DE ÇOCUK İŞÇİLİĞİ

Türkiye’de 1994 yılı verilerine göre 6-14 yaş aralığındaki 12 milyon çocuktan % 32’si çalışmaktadır. Bu oran kentlerde % 28, kırsalda ise % 37’dir. Daha sonraki yıllarda ise bu oranın düştüğü görülmektedir. 1996 yılında çalışma oranı % 19,8’dir. Bu oran 1997 yılında % 18,6’ya, 1998’de ise % 14,2’ye, 1999 yılında ise % 12’ye gerilemiştir (Tunçcan, 2000: 257).

2002 yılında 6-14 yaş arası çocukların %4,2’si, 15-17 yaş arası çocukların %28’inin çalıştığı tahmin edilmektedir (UNICEF, 2006).

2006 (Ekim-Kasım-Aralık) sonuçlarına göre, 6-17 yaş aralığındaki çocukların 958 bin’i ekonomik işlerde 7 milyon 4 bin’i ev işlerinde çalışmaktadır.

Ev işlerinde çalışan çocukların oranı % 43,1’dir. Türkiye genelinde, ekonomik faaliyetlerde çalışan çocukların % 66’sını erkek, % 34’ünü kız çocuklar oluşturmaktadır. Ev işlerinde çalışan çocukların ise, % 61’ini kız, % 39’unu erkek çocuklar oluşturmaktadır.

**Tablo 2 - Cinsiyet ve Yerleşim Yerlerine Göre Çalışan Çocuklar, 2006**

		Çocuk Sayısı	Ekonomik İşlerde Çalışanlar	Ev İşlerinde Çalışanlar	Çalışmayanlar
TURKİYE	Toplam	16.264	958	7.004	8.305
	Erkek	8.192	632	2.174	4.846
	Kadın	8.071	326	4.289	3.456
KENT	Toplam	9.902	456	4.524	4.922
	Erkek	5.100	336	1.887	2.877
	Kadın	4.802	120	2.637	2.045
KIR	Toplam	6.364	501	2.480	3.383
	Erkek	3.095	296	828	1.971
	Kadın	3.269	205	1.652	1.412

**Kaynak:** (Günöz, 2007: 28).

Kentsel yerlerde ekonomik faaliyetlerde çalışan çocukların % 74'ü erkek çocuklardan, % 26'sı kız çocuklarından oluşmaktadır. Ev işlerinde çalışan çocukların ise, % 58'i kız çocuklardan, % 42'si erkek çocuklardan meydana gelmektedir. Kırsal yerlerde ekonomik faaliyetlerde çalışan çocukların % 59'u erkek çocuklardan, % 41'i kız çocuklarından oluşmaktadır. Ev işlerinde çalışan çocukların ise, % 67'si kız çocuklarından, % 33'ü erkek çocuklarından meydana gelmektedir (Günöz, 2007: 28).

**Tablo 3 - Türkiye’de Çocuk İşçiliğinin Yaşa Göre Dağılımı, 2012**

Yaş Grubu	Kurumsal Olmayan Nüfus	İstihdam Edilenler	
		Sayı(Bin)	%
0-5 yaş	7.481	-	-
6-17 yaş	15.247	893	5,9
6-14 yaş	11.386	292	2,6
15-17 yaş	3.861	601	15,6

**Kaynak:** ÇSGB, 2017: 20.

2012 yılı Çocuk İşgücü Anketi sonuçlarına göre 6-17 yaş grubunda yer alan çocukların % 5,9’u çalışmaktadır. Çocukların 292 bin’i 6-14 yaş grubunda, 601 bin’i ise 15-17 yaş grubunda yer almaktadır. Çalışan çocukların % 68,8’ini (614 bin kişi) erkek ve % 31,2’sini (279 bin kişi) ise kız çocukları oluşturmaktadır (ÇSGB, 2017: 20).

2012 yılı anket sonuçlarına göre çalışan çocuklardan % 49,8’i okula devam etmektedir. % 50,2’si ise okula devam etmemektedir. Hem çalışıp hem okula devam eden çocuklar ise okulda yeterli bir başarı gösterememektedirler. Bu sebeple de okula devam edememektedirler. 6-17 yaş grubundaki çocukların % 41,4’ü “hane halkı gelirine katkıda bulunmak”, %28,7’si ise “hane halkının ekonomik faaliyetine yardımcı olmak” için çalışmaktadır (ÇSGB, 2017: 14).

TÜİK 2012 yılı Çocuk İşgücü Anketi verilerine göre Türkiye’de ekonomik olarak faaliyet gösteren 6-17 yaş grubundaki çocukların sektörlere göre dağılımına baktığımızda çocukların % 44,7’sinin (399 bin kişi) tarım, % 24,3’ünün (217 bin kişi) sanayi ve % 31’inin (277 bin kişi) hizmet sektöründe çalıştığı görülmektedir. Meslek hastalıkları ve iş kazalarının en sık rastlandığı alan ise geçici tarım faaliyetleridir.

**Tablo 4 - Yaş grubu, cinsiyet ve işteki duruma göre ekonomik faaliyetlerde çalışan çocuklar 2006-2012**

Yaş grubu, cinsiyet ve işteki duruma göre ekonomik faaliyetlerde çalışan çocuklar, 2006 - 2012									
(Bin)									
Yaş grubu ve cinsiyet	Toplam		İşteki durum						
			Ücretli veya yevmiyeli		Kendi hesabına		Ücretsiz aile işçisi		
	2006 (Ekim- Kasım- Aralık)	2012 (Ekim- Kasım- Aralık)	2006 (Ekim- Kasım- Aralık)	2012 (Ekim- Kasım- Aralık)	2006 (Ekim- Kasım- Aralık)	2012 (Ekim- Kasım- Aralık)	2006 (Ekim- Kasım- Aralık)	2012 (Ekim- Kasım- Aralık)	
<b>TÜRKİYE</b>									
<b>Toplam</b>	<b>890</b>	<b>893</b>	<b>505</b>	<b>470</b>	<b>24</b>	<b>10</b>	<b>362</b>	<b>413</b>	
6-14	285	292	103	70	6	1	176	222	
15-17	605	601	402	400	18	9	186	191	
<b>Erkek</b>	<b>601</b>	<b>614</b>	<b>348</b>	<b>353</b>	<b>19</b>	<b>10</b>	<b>235</b>	<b>252</b>	
6-14	191	185	67	50	4	1	119	133	
15-17	411	430	280	303	15	9	116	118	
<b>Kadın</b>	<b>289</b>	<b>279</b>	<b>157</b>	<b>117</b>	<b>5</b>	<b>1</b>	<b>127</b>	<b>161</b>	
6-14	95	108	36	19	2	-	57	88	
15-17	194	171	121	98	3	1	70	73	
<b>KENT</b>									
<b>Toplam</b>	<b>490</b>	<b>400</b>	<b>384</b>	<b>324</b>	<b>16</b>	<b>5</b>	<b>90</b>	<b>71</b>	
6-14	120	79	70	45	5	1	45	33	
15-17	370	322	314	280	11	4	45	38	
<b>Erkek</b>	<b>362</b>	<b>302</b>	<b>272</b>	<b>246</b>	<b>12</b>	<b>5</b>	<b>77</b>	<b>51</b>	
6-14	88	57	49	32	3	1	37	24	
15-17	274	246	224	214	10	4	41	28	

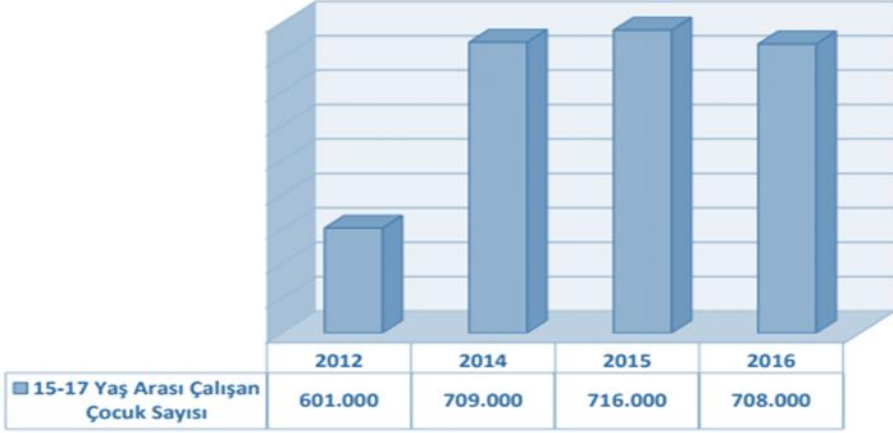


<b>Kadın</b>	<b>128 98</b>	<b>112 78</b>	<b>3 0</b>	<b>13 19</b>
6-14	32 22	21 13	2 -	9 9
15-17	96 76	91 66	1 0	4 10
<b>KIR</b>				
<b>Toplam</b>	<b>400 493</b>	<b>120 145</b>	<b>8 5</b>	<b>271 342</b>
6-14	165 214	33 25	2 -	130 189
15-17	235 279	87 121	7 5	141 153
<b>Erkek</b>	<b>239 312</b>	<b>75 107</b>	<b>7 5</b>	<b>158 200</b>
6-14	103 128	19 18	2 -	82 110
15-17	137 184	56 88	5 5	75 91
<b>Kadın</b>	<b>161 181</b>	<b>45 38</b>	<b>2 0</b>	<b>113 142</b>
6-14	63 86	15 6	- -	48 79
15-17	98 95	31 32	2 0	65 63

**Kaynak:** TÜİK, 2012: 8.

TÜİK 2012 yılı verilerine göre, işteki duruma göre çalışan çocukların % 52,6’sı (470 bin kişi) ücretli veya yevmiyeli olarak, % 46,2’si (413 bin kişi) ücretsiz aile işçisi ve yaklaşık % 1’i (10 bin kişi) de kendi hesabına çalışmaktadır.

Çalışan çocukların işteki durumlarını 2006 yılı ile kıyasladığımızda ücretli veya yevmiyeli olarak çalıştırılan çocukların toplam istihdam edilen çocuklar içerisindeki payı 4,1 puan azalmıştır. Ücretsiz aile işçisi olarak çalışanların payı ise 5,5 puan artış göstermiştir.

**Grafik 1 - Çocuk İşçi Sayısı (2012-2016)**

**Kaynak:** DİSK, (t.y., 3).

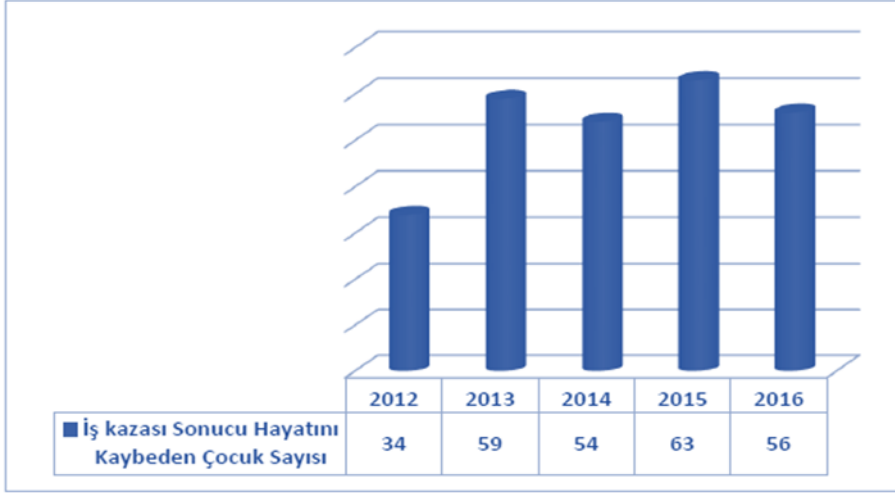
Türkiye’deki 15 – 17 arası çocuk işçi sayısı 2012 yılında 601 bin iken 2014 yılında 709 bin, 2015 yılında 716 bin, 2016 yılında ise 708 bindir.

**Grafik 2 - Kayıtlı/Kayıt Dışı Çocuk İşçi Sayısı (15-17 Yaş Arası, 2016)**

**Kaynak:** DİSK, (t.y., 6).

Çocuk işçiliğinin yanı sıra diğer bir sorun da kayıt dışı çocuk istihdamıdır. 2016 yılında istihdam edilen 708 bin kişinin 558 bin kişisi kayıt dışı istihdam edilirken sadece 150 bini sigortalıdır. Bir başka deyişle çalışan her 10 çocuktan 8’i kayıt dışı çalışmaktadır.

**Grafik 3 - İş Kazası Sonucu Hayatını Kaybeden Çocuk Sayısı (2012-2016)**



**Kaynak:** DİSK, (t.y., 10).

2012-2016 yılları arasındaki verilere baktığımızda iş kazası sonucu hayatını kaybeden çocuk sayısının arttığı görülmektedir. 2012 yılında iş kazasında hayatını yitiren çocuk sayısı 34 iken, 2016 yılında bu rakam 56’dır.

## SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Çocuk emeğinin üretim amaçlı kullanılması anlamını taşıyan çocuk işçiliği bilgi çağı olan günümüzde de güncelliğini korumaktadır. Bu sorun yalnızca az gelişmiş ülkelere mahsus bir nitelik taşımamakta aynı zamanda gelişmiş ülkelerde de gözlemlenmektedir (Tunçcan, 2000: 257).

Yapılan araştırmalar çocukların çalışmasında; göç, yoksulluk, çocukların çalışmasının hane halkı ekonomisine katkısı, eğitim olanaklarına erişimin kısıtlı olması, geleneksel yapı, ucuz işgücü gibi faktörlerin önemli etkileri olduğunu göstermektedir. Bu sorunun azaltılması için bu faktörleri içeren önlemler almak gerekmektedir.

Çocuk işçiliğinin önlenmesi çalışmalarında en temel engel çocuk izleme sisteminin olmamasıdır. Etkili bir izleme sisteminin olmayışı çocuk haklarını koruma amaçlı oluşturulan mevzuatın da takibini zorlaştırmaktadır.

Öncelikle kapsamlı bir ulusal çocuk işçiliği araştırması yapılmalıdır. Bu araştırmalar çocuk işçiliğini ortadan kaldırmayı hedefleyen politika ve programlarda kullanılmalıdır (UNICEF, 2006). Çocuk işçiliğini önlemede diğer yapılması gerekenler aşağıda yer almaktadır:

- Çocuk işçiliği konusunda kamuoyu bilgilendirilmeli, çocuklar üzerindeki olumsuz etkisi ile ilgili kamuoyunun farkındalığının artırılması ve bu konuda basın ve yayın kuruluşlarından faydalanılması,
- Konunun kamuoyu gündeminden düşmemesi için sosyal etkinlikler ile desteklenmesi,
- Çocuk işçiliğinin zararlı yönlerine dikkat çekmek için STK'lardan da yardım alınması,
- Çalışan çocukların büyük bir bölümünün tarım sektöründe düşük ücretle çalıştıkları görülmektedir. Bu sebeple çocukların tarım sektöründe

ucuz işgücü olarak kullanılmasının önüne geçmek için tarım sektörünün daha iyi şartlara kavuşturulması ve düzenlenmesi,

- Okula dönen çocuk işçiler için finansman sağlanması ve müfredatın daha esnek olması,
- Sokakta yaşayan çocuklar için şehir meclislerine destek verilmesi,
- Çocuk işçiliğini kolayca kabul eden geleneksel yaklaşımın dönüştürülmesi (UNICEF, 2006),
- Çocuk işçiliğini önlemeye ilişkin bir izleme sistemi kurulması (ASPB, 2013: 24),
- Çocuk işçiliği ile ilgili çalışma yapan tüm kamu kurum ve kuruluşları ile işçi işveren ve STK’lar arasında işbirliği ve koordinasyonu sağlamak (ÇSGB, 2017: 5).

Sonuç olarak, ILO’nun 2000 yılında başlayan 16 yıllık dönemdeki çalışmasında, çocuk emeğindeki çocuk sayısının 94 milyona düştüğü görülmüştür (Alliance, 2017). Türkiye’de de 2015 yılında 15-17 yaş aralığındaki çalışan çocuk sayısı 716 bin iken 2016 yılında 708 bin kişiye düşmüştür. Genel anlamda çalışan çocuk işçi sayısında aşağı yönlü bir ivme görülmektedir. Çocuk işçi sayısının azaltılması ya da tümünden ortadan kaldırılmasının da hem birey hem de ülke açısından önemli getirileri bulunmaktadır. Bu getiriler (Şahin, 2012: 103; UNICEF, 2006):

- Öncelikle çocuklar diğer çocuklar gibi eğitim, sağlık imkânlarına kavuşacaklardır. Böylelikle toplum içinde fiziksel ve psikolojik gelişimlerini tamamlamış, yetkin ve üretken birer birey haline dönüşeceklerdir.
- Çalışan çocuk sayısı azalacaktır.
- Okula devam eden çocuk sayısı artacaktır.
- Eğitimli ve vasıflı insan sayısı artacaktır.

- Çocuk işçiliği ile ilgili toplum içinde farkındalık artmış olacaktır.
- Ülkenin geleceğine yön verecek kalkınmayı sağlayacak eğitilmiş, yetkin, donanımlı insan kaynağı sağlanmış olacaktır.
- Dünyada gelişmiş ülkelerde çocuk işçiliği oranı azalırken gelişmemiş ülkelerde çocuk işçilik oranı yüksek seviyelerde devam etmektedir. Çocuk işçiliği önlendiğinde ülkelere sosyal ve ekonomik refaha ulaşmış olacaklardır.
- Türkiye çocuk işçiliğini kaldırmaya yönelik 1992 IPEC anlaşmasının ilk altı katılımcı ülkelerinden biridir. Çocuk işçiliği ortadan kaldırıldığına Türkiye taahhüdünü yerine getirmiş olacaktır.

## KAYNAKÇA

**Global Estimates-Child Labour**, Alliance,

<<http://www.alliance87.org/2017ge/childlabour#!section=0>>, (ET: 02.03.2018).

ALPER Yusuf, "Çocuk İşçilerin Sosyal Güvenlik Hakları, Türkiye'de Çocuk İşgücü", **TİSK**, Ankara 1994, No: 138.

KURNAZ Avşar, "Türkiye'de Çocuk Yoksulluğu", TC Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Ankara 2009

BAŞTAYMAZ Tahir, "Formel ve Enformel Sektörde Çalışan Çocuklar ve Sanayiye Etkileri, Türkiye'de Çocuk İşgücü", **TİSK**, Ankara 1994.

BAŞTAYMAZ Tahir, "Çocuk İşçiler ve Enformel Sektör", **Türk-İş Deri İşkolunda Çalışan Çocukların Eğitim Semineri**, 26 Ocak 1995, İstanbul.

BİLGİN Vedat, “Çalışan Çocukların Toplumsal Profili”, **Türk-İş Sendikalar ve Çalışan Çocuklar Ulusal Semineri**, İstanbul 1994.

BONNET Michel, “Child Labour in Africa”, **International Labour Review**, Vol. 132(3), 1993.

BULUT Işıl, “Çocuk Çalıştırılmasının Psiko-Sosyal Boyutları ve Sonuçları, Türkiye’de Çalışan Çocuklar Sorunu ve Çözüm Yolları”, Ertan Kahramanoğlu, **Türkiye’de Çalışan Çocuklar Sorunu ve Çözüm Yolları**, içinde, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, 1994.

BULUTAY Tuncer, “Türkiye’de Çalışan Çocuklar”, **DIE-ILO(1995)**, No:1840.

**Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı**, ÇSGB, Ankara, 2017.

**Türkiye’de Çocuk İşçi Olmak**, DİSK,  
<<http://cloudsdomain.com/uploads/dosya/14918.pdf>>  
, (ET: 02.03.2018).

EKİN Nusret, **Küçük İşyerlerinde Endüstri İlişkileri**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1993.

ERBAY Ercüment, “**Çocuk İşçi Olmanın Anlamı**”,  
<<http://www.diyandergi.com/ailece/item/1215-cocuk-isci-olmanin-anlami>> , (ET: 02.03.2018).

GROOTAERT Christiaan ve KANBUR Ravi, “Child labour: An economic perspective”, **International Labour Review**, Vol.134(2), 1995.

GÜNÖZ Mustafa, **Türkiye’de Çocuk İşçiliği Sorunu ve Çözüm Önerileri**, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü, Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, Ankara 2007.

HARVEY Pharis J., "Where children work: Child servitude in the global economy", **The Christian Century**, Vol.112(11), 1995.

**No Time To Play, Child Workers In the Global Economy**, ICFTU, Brüksel, 1996.

İLİK Bülent, TÜRKMEN Zeynep, GETER Rojda, **Sokaktan Us-talığa**, ILO-IPEC-Ankara Sokaklarında Çalışan Çocuklar Merkezi, Ankara 1994.

**Child Labour: What is to be done?**, ILO, Cenevre 1996a.

**Child Labour : Targeting the Intolerable**, ILO, Cenevre 1996b.

**Global estimates of modern slavery: Forced labour and forced marriage**, ILO, Cenevre 2017a.

**Modern kölelik ve çocuk işçiliği**, ILO, Cenevre 2017b.

**Action for the Elimination of Child Labour (Overwiev of the Problem and Response)**, ILO-IPEC, İtalya 1994.

KAĞITÇIBAŞI Çiğdem, **Çocuğun Değeri (Türkiye'de Değerler ve Doğurganlık)**, Boğaziçi Üniversitesi İdari Bilimler Fakültesi, İstanbul 1981.

KAHRAMANOĞLU Ertan, "Sanayide Çocuk İşçiliği, Türkiye'de Çocuk İşgücü", **TİSK**, Ankara 1994.

KARABULUT Özcan, **Türkiye'de Çalışan Çocuklar**, Friedrich Ebert Vakfı, İstanbul 1996.

KONANÇ Esin, **Türkiye'de Çalışan Çocuklar Sorunu ve Çözüm Yolları**, içinde, Friedrich-Naumann Vakfı, Ankara 1996.

**Mevzuat Bilgi Sistemi**, Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü, 2003,  
<<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4857.pdf>> , (ET: 02.02.2018).



**Mevzuat Bilgi Sistemi**, İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu, 2012,  
<<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6331.pdf>>,  
(ET: 01.02.2018).

**Mevzuat Bilgi Sistemi**, Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel  
Müdürlüğü, 1983,  
<<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2821.pdf>>,  
(ET: 02.02.2018).

GÜNÖZ Mustafa, “Türkiye’de Çocuk İşçiliği Sorunu ve Çözüm  
Önerileri Uzmanlık Tezi”, Ankara, 2007

**Sosyal Bilimler Ansiklopedisi**, Risale Yayınları, İstanbul 1991.

SUTCLIFFE Peter, “An evil unbearable to the human heart,  
World of Work”, **The Magazine of ILO(4)**, 1993.

**İstihdama Kabulde Asgari Yaşa İlişkin Sözleşme**, TBMM,  
<[https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/kefe/belge/uluslararasi\\_belgeler/kadin\\_istihdami/ilo\\_belgeleri/sozlesmeler/138.pdf](https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/kefe/belge/uluslararasi_belgeler/kadin_istihdami/ilo_belgeleri/sozlesmeler/138.pdf)>, 1998.

**Türkiye’de Çocuk İşgücü**, TİSK, Yayın No: 13, Ankara 1994.

**Organize Sanayi Bölgelerinde Çocuk İşgücü (Doğu, Pendik  
ve Atatürk Sanayi Siteleri Anket Sonuçları)**, TİSK, Ya-  
yın No: 156, İstanbul 1996.

TUNÇCAN Nilgün, “Çocuk İşçiliği: Nedenleri, Boyutları ve  
Küreselleşen Dünyadaki Konumu”, **Sosyal Siyaset Kon-  
feransları Dergisi**, 2012.

**Çalışan Çocuklar 2012**, TÜİK, <[www.tuik.gov.tr](http://www.tuik.gov.tr)>, (ET:  
29.01.2018).

Türk-İş Çalışan Çocuklar ve Genç İşçilerin Sorunları Çözüm  
Yolları Ulusal Sempozyumu, **TÜRK-İŞ**, Yayın No: 188,  
16-17-18 Mayıs 1995.

**Çocuk Haklarına Dair Sözleşme: Birinci Kısım, Madde 1-20,**  
UNICEF,  
<[https://www.unicef.org/turkey/crc/\\_cr23c.html](https://www.unicef.org/turkey/crc/_cr23c.html)>,  
1989, (ET: 30.01.2018).

**Dünya Çocuklarının Durumu,** UNICEF, Oxford Üniversitesi  
Yayı, Oxfordshire-İngiltere 1997.

**Önce Çocuklar: Çocuk İşçiliğinin Ortadan Kaldırılması,**  
UNICEF,  
<[https://www.unicef.org/turkey/dn\\_2006/\\_cp41.html](https://www.unicef.org/turkey/dn_2006/_cp41.html)>  
, 2006, (ET: 03.02.2018).

WHITE Ben, "Children, Work and 'Child Labour': Changing  
Responses to the Employment of Children", **Develop-  
ment and Change**, 25(4), 1994.

WIRPSA Leslie, "Soccer balls and teenagers: doing right", **Nati-  
onal Catholic Reporter**, 3(20), 1997.